

tasavvur

tekirdag ilahiyat dergisi | tekirdag theology journal

e-ISSN: 2619-9130

tasavvur, Aralık/December 2023, c. 9, s. 2: 1495-1511

Arapçada Çok Anlamlılık ve 'Acûz Kasidesi The Polysemy in Arabic and The Qasida of 'Ujüz

ÖMER YILDIZ

Dr, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Arap Dili ve Belagati ABD,

Dr, Batman University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Rhetoric
omer.yildiz@batman.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0005-6827

DOI: 10.47424/tasavvur.1363823

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 21 Eylül / September 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 23 Kasım / November 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Atıf / Citation: Yıldız, Ömer. "Arapçada Çok Anlamlılık ve 'Acûz Kasidesi". *Tasavvur*
- *Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 9/2 (Aralık 2023): 1495-1511.
<https://doi.org/10.47424/tasavvur.1363823>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/tasavvur> | [mailto: ilahiyatdergi@nku.edu.tr](mailto:ilahiyatdergi@nku.edu.tr)

Copyright © Published by Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi,
İlahiyat Fakültesi / Tekirdag Namık Kemal University, Faculty of
Theology, Tekirdag, 59100 Turkey.

CC BY-NC 4.0

Öz

İnsanlar arasında var olan iletişimin etkili ve canlı kalabilmesi, anlatım gücünün kalıcı olması için bir dilin sahip olduğu sözcüklerin niceliği kadar sözcüklerin sahip oldukları nitelikler de önemlidir. Bu açıdan bakıldığında Arapça, diğer gelişmiş diller gibi birçok dil özelliklerine sahiptir. İ'râb, iştikâk, naht, terâdüf, tebâyun, ta'rib, tedâd, ibdâl, hazf, iştirâk vb. dil özellikleri Arapçada yoğun bir şekilde bulunmaktadır. Bilindiği üzere çok anlamlılık Arap dilinin derleme döneminden itibaren dikkate alınmış önemli konulardan biridir. Arap dilcileri arasında çok anlamlı sözcüklerin varlığını reddeden dil-bilimciler olmasına rağmen büyük çoğunluk çok anlamlılık meselesini kabul etmiştir. Çok anlamlı kelimeler arasında birkaç farklı manaya delalet eden sözcükler olduğu gibi birçok farklı anlam ifade eden sözcükler de bulunmaktadır. Bu bakımdan çok anlamalı kelimeler grubunda birden fazla anlama delalet eden kelimeler şairlerin dikkatini çekmiştir. Şairler hem lügat ilmine olan hakimiyetlerini ortaya koymak hem de şiir sanatındaki yetkinliklerini ispat etmek amacıyla bu tür sözcükleri kullanarak uzunca kasideler yazmışlardır. Hatta aynı sözcüğü kullanarak tema açısından farklı kasideler yazan şairler birbirlerine nazireler yapmışlardır. Bu şairlerden biri 1168-1223 yılları arasında yaşamış olan Kurtuba'lı İbn Münâsıf'tır. Daha çok fakih olarak bilinen şair, müşterek kelime sayılan "acûz" sözcüğünü kullanarak meşhur kasidesini yazmıştır. Her bir beyti acûz sözcüğü ile bitiren şair söz konusu kasidede acûz sözcüğünün ifade ettiği farklı anlamları bir araya getirmiştir.

Bu çalışmada kısaca Arap dilinin önemli bir özelliği sayılan çok anlamlılık konusu ele alınacaktır. Ayrıca 'Acûz kasidesi tercüme edilip tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Belâgat, Şiir, İbn Münâsıf, 'Acûz Kasidesi

Abstract

For the communication between people to remain effective and lively and for the expressive power to be permanent, the qualities of the words are as important as the quantity of words in a language. From this perspective, Arabic has many linguistic features like other developed languages. Parsing, derivations, blending, synonymy, contrast, arabization, antithetical polysemy,

commutation, ellipsis, polysemy, etc. Language features are intensely found in Arabic. As it is known, polysemy is one of the important issues of the Arabic language that has been taken into consideration since the compilation period. Although there are scholars among Arabic linguists who deny the existence of polysemous words, the vast majority have accepted the issue of polysemy. Among polysemous words, some words indicate several different meanings, as well as words that express many different meanings. In this respect, words that indicate a lot of meanings in the group of polysemous words have attracted the attention of poets. Poets wrote long odes using such words to demonstrate their mastery of the science of the dictionary and to prove their competence in the art of poetry. There are even poets who write different odes in terms of theme, using the same word. One of these poets is Ibn al-Munāşif from Cordoba, who lived between 1168 and 1223. The poet, better known as the jurist, wrote his famous ode using the common word "acuz". By ending each couplet with the word 'ujüz, the poet brought together the different meanings of the word 'ujüz in the ode in question. In this study, the issue of polysemy, which is considered an important feature of the Arabic language, will be briefly discussed. In addition, the Qasida of 'Ujüz will be translated and analyzed.

Keywords: Arabic Language, Rhetoric, Poetry, Ibn al-Munāşif, Qasida of 'Ujüz

Giriş

Türkçede çok anlamlılık olarak ifade edilen müşterek kavramı sözcük itibariyle "ortak olunan mal, yol, pay, durum"¹ anlamına gelmektedir. Terim olarak müşterek kavramı birbirine yakın olmakla beraber farklı disiplinlerde birden fazla karşılık bulmuştur. Usûl eserlerinde genellikle müşterek kavramı "hakikati birbirinden farklı iki veya daha fazla anlam için vaz' edilmiş sözcük şeklinde tanımlanmıştır.² *Mişkâtü'l-envâr fî Usûli'l-menâr* adlı eserde müşterek

¹ Ebü'l-Hasen Ali b. İsmâil el-Mursî, *el-Muhkem ve'l-muhîtü'l-a'zam*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 2000), 6/684; Muhammed b. Mükerrrem b. Manzûr el-İfrîkî, *Lisânu'l-'Arab*, (Beyrut: Dârü Sâdır, ts.), 10/448; İbrahim Mustafa vd, *el-Mu'cemu'l-vasît*, (b.y.: Dârü'd-da've, ts.), 1/480.

² Nizâmüddin Ahmed b. Muhammed eş-Şâşî, *Usûlu's-Şâşî*, thk. Abdullah Muhammed el-Halîlî, (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmiyye, 2003), 28.

kavramı için ما تعدد معناه ووضعه “manası ve vaz’ı çok sayıda olan sözcüktür” denilmiştir.³ Dil ve belâgat eserlerinde de müşterek terimi zikrettiğimiz tanımlara yakın anlamda tarif edilmiştir. Bu eserlerde genel itibariyle müşterek kavramı:⁴ “iki veya daha fazla anlamı ifade eden sözcük”,⁵ “birçok vaz’ ile birçok anlama delalet eden sözcük”⁶ ve “birçok vaz’ ile iki veya daha fazla anlamı ifade eden kelime”⁷ olarak nitelendirilmektedir. Verdiğimiz lügat anlamlar dikkate alınarak şu şeklide bir tanım verilebilir. Müşterek: Birden fazla hakikî mananın bir sözcükte eşit bir şekilde ortak olmasıdır. Bu yönüyle müşterek iki veya daha fazla kelimenin aynı anlamı ifade etmesinden ibaret olan muterâdif kavramının karşıtı olmaktadır.⁸

Arap dilinde müşterek kelimeler yapıları itibariyle birçok kısma ayrılmaktadır. Kök itibariyle tek bir köke sahip müşterek kelimeler ve birden fazla köke sahip müşterek kelimeler bulunmaktadır. Anlam itibariyle ise; farklı manaları ifade eden müşterek kelimeler ve sadece zıt anlamlara delâlet eden müşterek kelimeler olarak taksim edilmektedir.⁹ Bu çalışmada yalnızca farklı anlamları ifade eden müşterek sözcükler üzerinde durulacaktır.

1. Müşterek Kelimelerin Varlığı Hakkında Alimlerin Görüşleri

Arap dilinde bir sözcüğün farklı anlamlar ifade etme meselesi dilbilimciler arasında tartışma konusu olmuştur. Bazı alimler böyle bir dil özelliğinin olmadığını her bir kelimenin sadece bir anlama karşılık olabilecek şekilde ko-

³ Zeynüddin b. İbrahim Ebî'n-Necm el-Hanefî, *Fethu'l-Gaffâr bi şerhi'l-Menâr*, (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 2001), 134.

⁴ Celâlüddin Abdurrahmân es-Süyûtî, *el-Müzhîr fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*, thk. Fuad Ali Mansûr, (Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998), 1/292.

⁵ Zekerîyyâ b. Muhammed el-Ensârî, *el-Hudûdu'l-enîka*, thk. Mâzin el-Mubârek, (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-mu'âsır, 1411 h.), 80.

⁶ Muhammed Abdür-raûf el-Münâvî, *et-Tevkîf 'alâ muhimmi't-te'ârif*, thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye, (Beyrut: Dârü'l-fikri'l-mu'âsır, 1410 h.), 657.

⁷ Muhammed b. 'Arafe ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-me'ânî*, thk. Abdulhamid Hindâvî, (Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, ts.), 590.

⁸ Ahmed b. Mustafa ed-Dımaşkî, *Mu'cemu esmâ'i'l-eşyâ'*, (Kahire: Dârü'l-fadîle, ts.), 11.

⁹ Abdulmuttalip Arpa, *Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd -Doğuşu, Gelişimi ve Kur'an'daki Tezâhürleri-*, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/1-2, (Haziran 2010): 29-54.

nulduğunu ifade etmişlerdir. Müşterek kabilden sunulan sözcüklerin ifade ettiği diğer anlamları, tevil ederek sözcüğü müşterek kavramından çıkarmışlardır. İbn Dürüsteveyh (ö. 347/958) bu görüşün öncüsü sayılmaktadır.¹⁰

Karşıt görüşteki alimler ise müşterek sözcüklerin Arap dilinde sıklıkla bulunduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca eserlerinde bu iddialarını teyit edecek birçok örnek kelime zikretmişlerdir. Arap dilinin öncülerinden sayılan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî (ö. 175/791), Sibeveyhi (ö. 180/796), Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830), Asmaî (ö. 216/831), Müberred (ö. 286/900), İbn Fâris (ö. 395/1004), Se'âlibî (ö. 429/1038), es-Süyûtî (ö. 911/1505) müşterek kavramın varlığını kabul etmişlerdir.¹¹ Görüşlerini, sözcüklerin -belirli harflerden oluşmasından dolayı- sınırlı; anlamların ise sınırsız bir kemiyete sahip olduğu düşüncesiyle izah etmişlerdir. Dolayısıyla sınırsız anlamlara ulaşabilmek için sözcüklerin birden fazla anlama sahip olduğu fikrini savunmuşlardır.¹²

1.1. Müşterek Kelimelerin Oluşum Nedenleri

Müşterek sözcüklerin varlığını kabul eden alimler bu oluşum için birçok nedenden bahsetmişlerdir. Bu nedenlerin en önemlilerini şu şekilde sıralayabiliriz:

Kadim Arap lehçelerinde¹³ var olan kullanımlar müşterek lafızların en belirgin oluşum nedeni sayılmaktadır. Bir kabilenin belirli bir anlamı karşılamak için kullandığı sözcüğü başka bir kabile farklı bir manaya delalet için kullanmıştır. Mu'cem türü eserler telif edilince yazarlar bu farklı anlamları kabilelere nisbet etmeden müşterek kelimenin anlamları olarak kaydetmiş-

¹⁰ Ali Abdu'l-Vâhid Vâfi, *Fıkhü'l-luga*, (Kahire: Nahdatu Mısır, 2004), 145.

¹¹ Vâfi, *Fıkhü'l-luga*, 145.

¹² Bâbiker el-Hıdır Ya'kûb Tebîdî, *el-Müştereku'l-lafzî 'inde'l-usûliyyîn ve eseruhu fi ihtilâfi'l-fukahâ*, (İskenderiyye: Kulliyetu'd-dirâsâti'l-İslâmiyye ve'l-'Arabiyye li'l-benât, 6/35), 465-502.

¹³ Arap lehçelerinden kasıt Yemen, Kays, Temîm, Kureyş vb. lehçelerdir. Örneğin "ünseyân" sözcüğü genel Arap kabilelerinde "testisler" anlamında kullanılmaktadır. Fakat Yemenlilere göre bu sözcük "kulaklar" anlamında kullanılmaktadır. Ebû'l-Hasen Ali b. el-Hasen, *el-Münecced fi'l-luğa*, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer-Dâhî Abdullbâkî, Kahire: 'Alemlu'l-kutub, 1988, 53.

tir.¹⁴

Kelimelerde ortaya çıkan hazf, ziyâde, ibdâl vb. ses değişimi de bu nedenlerden biridir. Dolayısıyla hem sözcük hem de anlam itibarıyla birbirinden farklı olan iki kelimedenden birinde meydana gelen ses değişimi neticesinde iki kelime bir olup iki anlama delalet etmiştir.¹⁵

Bazı sözcüklerin aslî anlamlarının dışında mecâz anlamda kullanılması da bu nedenlerdendir. Bir sözcüğün kazanmış olduğu mecâz anlam çok kullanımdan dolayı zamanla hakikî anlama dönüşmüştür. Belâgat ilminde "tevrîye" sanatı olarak bilinen bu değişim sebebiyle sözcüğün, kazanmış olduğu tüm bu mecâz anlamlara hakikî anlam olarak delalet ettiği düşünülmüştür.¹⁶

Bütün bunların yanında Arap diliyle inmiş olan mu'ciz kelimeler Kur'an'ın da "çok anlamlılık" konusunda önemli bir katkısının olduğu söylenebilir.¹⁷

1.2. Arap Edebiyatında Çok Anlamlılık

Müşterek sözcükler Arap belâgatinde olduğu gibi Arap edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Belâgat ilminde özellikle cinâs-ı tâm sanatında sıklıkla kullanılan müşterek sözcükler, Arap edebiyatında da şairlerin lügat ilmine dair birikimlerini ve şiir sanatına olan hakimiyetlerini ortaya koyma çabalarından dolayı genellikle kullanılmıştır. Bu bağlamda İbn Münâsîf'in 'Acûz kasidesinin haricinde müşterek sözcükler kullanılarak birçok kaside kaleme alınmıştır. el-Hatîb Ebü'l-Fadl Yahya b. Sülâme el-Haskîfî (1067/1156), müşterek bir sözcük olan "el-hilâl" kelimesiyle on beyitlik bir kaside yazmıştır.¹⁸ Daha sonra Şerefüddîn b. bint Ebî Said el-Kâhirî (ö.?) "el-hilâl" sözcüğünün eksik bırakılan anlamlarını ekleyerek söz konusu kasideye on yedi beyit daha ilave etmiştir.¹⁹ eş-Şeyh Bahâüddin Ebû Hâmid Ahmed es-Sübki (ö. 773/1372), kardeşinin bir medresede müderrisliğe getirilmesini kutlamak adına "el-'ayn" sözcüğünü kullanarak kırk beyitlik bir kaside yazmıştır. Yûsuf b.

¹⁴ Emîl Bedî' Ya'kûb, *Fıkhü'l-lugati'l-Arabiyye ve hasâisuhâ*, (Beirut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1982), 180.

¹⁵ Ya'kûb, *Fıkhü'l-lugati'l-Arabiyye ve hasâisuhâ*, 180.

¹⁶ Ya'kûb, *Fıkhü'l-lugati'l-Arabiyye ve hasâisuhâ*, 180.

¹⁷ Kur'an ayetlerindeki çok anlamlı sözcükler ve bunların doğru anlaşılıp, maksadına uygun çevirilerinin yapılmasının gerekliliği hususunda bk. Şükrü Aydın, *Kur'an'ı Anlamak -Türkçe Çeviriler bağlamında-* (Ankara: BİLAY Yayınları, 2022), 206-215.

¹⁸ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/ 168-169.

¹⁹ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/ 169-171.

İmrân el-Halebî (ö. 1663) 'acûz sözcüğünün müşterek anlamlarıyla bir kadıyı öven fakat kaside temasına bağlı kaldığı için tekellûf içeren bir methiye telif etmiştir.²⁰

2. İbnü'l-Münâsîf'ın Hayatı (1168-1223) ve Eserleri

İbn Münâsîf olarak bilinen şairin tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İsâ b. Muhammed b. İsağ el-Ezdî'dir. Birçok alanda yetkin olan İbn Münâsîf daha çok fakîh olarak tanınmaktadır. 1168 yılında Mehdiye'de dünyaya gelmiştir. Babası aslen Kurtuba'lıdır. Murabit devletinin çöküşünden sonra meydana gelen fitnelerden dolayı babası Kurtuba'dan göçmüştür. Başta babası ve dedesi olmak üzere Tunus kadısı Ebû'l-Haccâc Yûsuf b. İsmâil el-Mahzûmî el-Murâdî (ö.?), Ebû Abdillâh Muhammed el-Kahtânî (ö.1199) ve Tilimsan'da Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdirrahman et-Tucîbî (1145/1213) gibi alimlerin ders halkalarında bulunmuştur. Valencia ve Mersiya'da kadılık görevini üstlenmiştir. Sert ve asabi kişiliğinden dolayı kadılık görevini terk edip Kurtuba'ya yerleşmiştir. Daha sonra Kurtuba'dan ayrılıp Merakeş'e yerleşip orada vefat etmiştir.²¹

İbnu'l-Münâsîf'ın çalışmamızda incelediğimiz "Acûz kasidesi" adlı eserinin yanında *Tenbîhü'l-hükkâm fi'l-ahkâm, el-Müzehheb fi'l-hulâ ve's-şiyâh, ed-Dürretü's-seniyye fi'l-furû' ve'l-edilleti's-şer'iyye, el-İncâd fi ebvâbi'l-cihâd,*²² *Fas-lü's-selem, Ebvâbü'n-nazmi'l-cümelî'l-mu'akkibe li-Kitâbi'l-Müzhebe, Makâle fi'l-îmâni'l-lâzime* adlı eserleri de bulunmaktadır.²³

2.1. 'Acûz Kasidesi ve Tercümesi

أَلَا تُبُّ مِنْ مُعَاطَاتِ الْعَجُوزِ وَنَهْنَهَ عَنْ مُوَاطَاتِ الْعَجُوزِ

²⁰ Muhammed b. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Komisyon, (b.y.: Dârü'l-hidâye, ts.), 15/205.

²¹ Muhammed Mahfûz, *Terâcimu'l-muellifîn et-Tunisiyyîn*, (Beyrut: Dârü'l-Arabî el-İslâmî, 1994), 389; Muhammed b. İsâ İbn Münâsîf, *Kitâbü'l-incâd fi ebvâbi'l-cihâd*, thk. Kâsım Azîz el-Vazzânî, (Beyrut: Darü'l-garbi'l-İslâmî 2003), s.21-25; İsmail Ceran, "İbnü'l-Münâsîf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/ 153-154.

²² Mahfûz, *Terâcimu'l-muellifîn et-Tunisiyyîn*, 390.

²³ Ceran, "İbnü'l-Münâsîf", 21/ 153-154.

"Dikkat et! İçki sunmaktan tövbe et. Yaşlı kadınla fikir birliğine gitmekten de sakın."

**

وَلَا تَرْكَبْ عَجُوزًا فِي عَجُوزٍ وَلَا رَوْعٍ وَلَا تَكُ بِالْعَجُوزِ

"Savaş meydanında ve korku anında kısırağa binme, zayıf biri de olma"

**

وَإِنْ أُرْمِتْ بِأَقْوَامِ عَجُوزٍ فَعِشْ فِيهَا بِأَبْوَالِ الْعَجُوزِ

"Eğer kıtlık bir topluluğu ezip öğütürse sen onlar arasında inek sidiğiyle yaşayiver."

**

وَإِنْ تَرَّرِ الْعَجُوزَ بِلَا عَجُوزٍ فَفَطِّرْهُ عَلَى مَنِّ الْعَجُوزِ

"Eğer bir babayiğidi, kalkan olmaksızın ziyaret edersen, onu güçlü sağ elinle sert bir şekilde yere yıkrver."

**

وَإِنْ غَاصَتْ عَجُوزُ نَبِيِّ زِيَادٍ غَدَاةَ غَدٍ لَهَا أَهْلُ الْعَجُوزِ

"Şayet Ben-i Ziyâd'ın kuyusu gitgide azalırsa köy halkı ertesi günün sabahında orada bulunur."

**

وَمَا إِنْ لِلْعَجُوزِ إِذَا أَلَمَّتْ سِوَى اسْتِعْمَالِ أَدِيمَةِ الْعَجُوزِ

"Titreme acı verdiği zaman tavşan beyni dışında titreme (rahatsızlığına) fayda verecek bir şey yoktur."²⁴

**

وَإِنْ جِلَّدَ الْعَجُوزِ جِلَّدَتْ يَوْمًا بِهِ أَحَدًا أَفَاقَ مِنَ الْعَجُوزِ

²⁴ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fî envâ'i'l-bedî'*, 1/ 161-163.

“Eğer günün birinde bir kişiyi **sırtlan** cildiyle örtersen o kişi **kuduz hastalığından şifa bulur**”

**

وَهَيَّءْ لِلْعَجُوزِ شِرَاعَ بَرٍّ وَلِذُ قَبْلِ الْعَجُوزِ عَلَى الْعَجُوزِ

“**Gemi için iyilik yelkeni hazırla ve ihtiyar kişiden önce tövbe** etmeye hızlıca başvur.”

**

وَكَانَتْ طَسْمٌ تَقْرِي فِي عَجُوزٍ فَكَلَّلَةَ بِأَسْنِمَةِ الْعَجُوزِ

“Tasm kabilesi misafirlerine **deve** hörgücüyle süslü **sahanlarda** ikramda bulunuyordu.”

**

وَمَا يَهْدِي الْعَجُوزُ إِلَى عَجُوزٍ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ رِيحِ الْعَجُوزِ

“**Tüccar, padişaha ıtriyat** kokusundan daha sevimli olan bir şey hediye etmez.”

**

وَإِنْ بَدَتِ الْقِلَادَةُ مِنْ عَجُوزٍ فَبِعِهَا بِالنَّضَارِ وَالْعَجُوزِ

“**Hurma ağacının salkımı** zuhur ederse onu altın ve **gümüş** karşılığında satıver.”

**

وَإِنْ حَمَلَتْ عَجُوزُكُمْ عَجُوزًا جَلَّتْ صَدُّهُ الْعَجُوزِ عَنِ الْعَجُوزِ

“Eğer **yemek ocağınız** üzerinde **tencere** bulundurursa **aç insanın açlık pası** temizlenir.”

**

وَمَنْ أَكَلَ الْعَجُوزَ بِلَا عَجُوزٍ فَأَنْذِرُهُ بِإِقْبَالِ الْعَجُوزِ

“Kim ki **yemeği yağsız** bir şekilde yerse onu **sıtmanın yaklaşmasıyla** uyar.”

**

وَإِنْ بَرَعَتْ عَجُوزٌ فِي عَجُوزٍ فَشُكَّ عَجُوزُ زَيْنَبَ بِالْعَجُوزِ

"Eğer güneş, ışık halkası içinde yükselirse Zeyneb'in elbisesi iğne ile delinir."²⁵

**

وَإِنْ عَبَّتْ بِسَرِّحِكُمْ عَجُوزٌ فَذُدَّهَا عَنْ أَوْلَيْكَ بِالْعَجُوزِ

"Eğer dişi kurtlar hayvanlarınıza zarar verirse onları dişi kurtlardan süngü ile koru."

**

وَ كَمْ عَبْدٍ تَفَرَّدَ فِي عَجُوزٍ رَجَاءَ الْفَوْزِ فِي يَوْمِ الْعَجُوزِ

"Nice kul hesap gününde kurtuluşa erme ümidiyle secde halinde yalnız kalmıştır."

**

وَإِنْ لَحِقَّتْكَ فِي الشِّعْرِى عَجُوزٌ فَمِلْ عَنْهَا إِلَى ظِلِّ الْعَجُوزِ

"Şi'râ yıldızı vaktinde samiyeli rüzgarları sana ulaşırsa ağaç gölgesine doğru meylet."

**

وَإِنْ بَلَغَ الْعَجُوزُ إِلَيْكَ نَفْدًا فَخَرِّزْهَا بِوِزْنِكَ بِالْعَجُوزِ

"Eğer bin adet nakit para sana ulaşırsa o akçeleri terazi kefesinde tartarak düzenle"

**

وَسِرْ نَحْوَ الْعَجُوزِ بِقَصْدِ صِدْقٍ فَقَصْدُ الصِّدْقِ أَنْفَعُ لِلْعَجُوزِ

"Kabe'ye doğru samimi bir amaçla seyahat et. Samimi niyet yolcu içi daha faydalıdır."

²⁵ el-Medenî, *Envârü'r-rabi' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/ 161-163.

**

وَمَنْ يُؤَلِي الْعَجُوزَ فَلَا وَهَجْرًا فَدَاكَ أَعَزُّ مِنْ بَيْضِ الْعَجُوزِ

“Kim ki öğrenerek ve küserek **kadından** yüz çevirirse bu (durum) **Mısır akbabası** yumurtasından daha nadirdir.”

**

وَمَنْ رَبَطَ الْعَجُوزَ عَلَى عَجُوزٍ أَضَرَ بِمَنْ يَجُوزُ عَلَى الْعَجُوزِ

“Kim **aslan** (Dehnâ çölünde bulunan) **kumluğa** bağlarsa (aslan) **yoldan** geçenerlere zarar verir”

**

وَفِي سَيِّئِ عَجُوزِكُمْ اضْطِرَابٌ فَسَوَّهُمَا وَصِدَّ جَابَ الْعَجُوزِ

“**Yayınızın** bükük kısımlarında düzensizlik vardır. O iki kısmı eşitle ve **yaban eşeği sürüsünün** çoğunu avla.”²⁶

**

وَقَدْ نَاطَ الْإِمَامُ بِنَا عَجُوزًا وَسِرْنَا تَحْتَ خَافِقَةِ الْعَجُوزِ

“Halife, bizlere **amirlik** görevini yükledi ve bizler dalgalı **sancağın** altında harekete geçtik.”

**

وَمَا لِلْمَرْءِ آنِسٌ مِنْ عَجُوزٍ إِذَا مَا حُمَّ مِنْ وَرَبِّ الْعَجُوزِ

“Kişinin korkusunu, **sayfadaki** (kitap) bilgilerle giderecek hiç kimse yoktur. Kişi **akrep** kuyruğundan dolayı hararetlendiye”

**

وَطَلَّقَ ذِي الْعَجُوزِ وَكُنْ مُجِدًّا عَلَى تَحْصِيلِ هَاتِيكَ الْعَجُوزِ

“Bu **dünyayı** boşa ve **ahireti** elde etmeye gayret göster.”

²⁶ el-Medenî, Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî', 1/ 161-163.

**

فَكَمْ فَوْقَ الْعَجُوزِ مَنِ اسْتَجَابَتْ لِدَعْوَتِهِ مَلَائِكَةُ الْعَجُوزِ

"Yeryüzünde, gökyüzü meleklerinin duasına icabet ettiği nice insan vardır."

**

عَلَّتُهُ مِنْ عَرَى التَّقْوَى عَجُوزٌ تَطَنَّبَ بِالْأَمَانِ مِنَ الْعَجُوزِ

(Onların) üzerine Cehennemden güvenle ipleri gerilmiş, takva bağları barındıran bir otağ bulunmaktadır."

**

سَأَلْتُ اللَّهَ يُبْتِئِي لِي عَجُوزًا وَيَكْفِينِي تَبَارِيحَ الْعَجُوزِ

"Allah'tan (cc) benim için esenliği devam ettirmesini, beni kurnazların eziyetlerinden korumasını talep ettim."²⁷

**

Bu kasideyi eserinde nakleden İbn Ma'sûm el-Medenî kasidenin sonunda 'acûz kelimesinin şair tarafından zikredilmeyen başka anlamlarının da var olduğunu kendisinin eksik kalan anlamları aynı şiir formunda tamamladığını ifade etmektedir.²⁸ Aşağıda alıntılarımız beyitler İbn Masum'un bizzat inşâd edip 'acûz kasidesine eklediği beyitlerdir.

وَمَنْ رَكِبَ الْعَجُوزَ فَلَا يُبَالِي إِذَا مَا اضْطَرَّ مِنْ أَكْلِ الْعَجُوزِ

"Deniz yolu ile seyahat eden kişi mecbur kaldığında deniz bitkisinden elde edilmiş yemeği yemekten endişe etmez."

**

وَلَا تُخْلِ عَجُوزَكَ مِنْ سِهَامٍ إِذَا مَا اسْتَطَعْتَ إِعْمَالَ الْعَجُوزِ

²⁷ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/ 161-163.

²⁸ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/ 161-163.

“Kılıç ucunu kullanmaya güç yetiremediğinde ok kuburunu oklardan boş bırakma”

**

وَكَمْ أَمْسَى عَجُوزٌ فِي عَجُوزٍ بِمَرْتَبَةٍ أَجَلٌ مِنَ الْعَجُوزِ

“Nice kez *dergâhta* bulunan **yaşlı kişiler hilafetten daha yüce bir konumda** oldular.”

**

وَرُبَّ فَتَى يَرَى نَفْعَ الْعَجُوزِ بِمَفْرِقِهِ أَجَلٌ مِنَ الْعَجُوزِ

“Nice delikanlı, **taburun suya kanmasını sağlamayı, saç ayırımında bulunan güzel kokudan (misk) daha değerli** görmektedir.”

**

وَلَا تَرْجُحِ الْجَسِيمَ فَكَمْ عَجُوزٍ لَعَمْرُ اللَّهِ أَجْدَى مِنْ عَجُوزِ

“Kocaman cüsseli olanları önemseme, nice **Mısır akbabası** var ki **öküzden daha faydalıdır.**”

**

وَلَا تَرْمِ الصَّغِيرَ فَكُلُّ عَضْبٍ لِقَبْضَتِهِ إِفْتِقَارٌ لِلْعَجُوزِ

“Küçük şeyleri atma, her kılıç kabzasının **çiviye** ihtiyacı vardır.”

**

عَسَى عَدْلٌ يُزُولُ الْجَوْرَ مِنْهُ وَتَرَعَى الشَّأُ فِيهِ مَعَ الْعَجُوزِ

“Umulur ki ondan zulmü yok edecek bir adalet ortaya çıkar ve orada koyun ile **kurt** birlikte otlar.”²⁹

**

Bu kasidenin dikkat çeken özellikleri kısaca şu şekilde izah edilebilir:

²⁹ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/163-164.

Kaside toplamda otuz beş beyitten oluşmaktadır. İbn Münâsîf inşa ettiği yirmi sekiz beyitte acûz sözcüğünün altmış üç anlamını ele almıştır. İbn Ma'sûm el-Medenî eksik kalan anlamlar için yedi beyit ilave etmiştir. Bu yedi beyitte on üç manaya değinmiştir. İncelendiğinde İbn Ma'sûm'un 'Acûz kasidesine ilave olarak zikrettiği anlamlardan bir tanesi olan "Mısır akbabası" İbn Münâsîf'in beyitlerinde ifade edildiği görülmektedir. Her iki şiirde toplamda 'acûz sözcüğünün yetmiş beş anlamına değinilmiştir.

İbn Münâsîf kasidesinde 'acûz sözcüğü için ele aldığı anlamlar sırasıyla şu şekildedir: "içki, yaşlı kadın, savaş, kısrak, zayıf, kıtlık, inek, yiğit, kalkan, sağ el, kuyu, köy, titremek, tavşan, sırtlan, kuduz hastalığı, gemi, tövbe, deve, sahan, tacir, padişah, itriyat, hurma ağacı, gümüş, yemek ocağı, tencere, açlık, yağ, sıtma, güneş, ışık halkası, giysi, iğne, dişi kurt, süngü, hesap günü, secde, samyeli rüzgarı, ağaç, bin adet, terazi kefesi, Kabe, yolcu, kadın, Mısır akbabası, aslan, kum, yol, yay, yaban eşeği, amir, sancak, sayfa, akrep, dünya, ahiret, yeryüzü, gökyüzü, cehennem, otağ, esenlik, kurnaz."

el-Medenî'nin ifade ettiği anlamlar ise şu şekildedir: "deniz, bir deniz bitkisi, kılıç ucu, ok kuburu, dergâh, yaşlı kişi, hilafet, tabur, misk, Mısır akbabası, öküz, çivi, kurt."

Kaside edebi açıdan tekellüf içermektedir. Zira her bir beytin, öncesi ve sonrasında bulunan beyitlerden apayrı bir anlam içeriğine sahip olduğu görülmektedir. Aslında müşterek lafızlarla yazılmış tüm kasideler için bunu ifade edebiliriz. es-Sübki "el-'ayn" sözcüğünü kullanarak yazmış olduğu kasidenin sonunda kasidenin edebi açıdan yetersiz olduğunu şu şekilde ifade etmektedir:

وَقَدْ جَمَعْتُ مَعَانِيَ الْعَيْنِ طُرًّا فَصَيْدِي لَمْ تَدَعْ مَعْنَى لِعَيْنِ
فَلَوْ عَاشَ الْحَلِيلُ لَقَالَ هَدْيِي مَعَانٍ مَا رَأَتْهَا قَطُّ عَيْنِي
وَقَدْ ضَاعَتْ قَوَائِمُهَا وَرَكَّتْ وَذَلِكَ لِالْتِرَامِي لَفْظَ عَيْنِ

"Kasidem 'ayn sözcüğünün tüm anlamlarını bir araya getirdi. 'Ayn sözcüğünün hiçbir anlamını terk etmedi.

Eğer Halil (b. Ahmed) yaşasaydı bunlar (kitâbım) el-'Ayn'ın asla görmediği anlamlardır, derdi.

Şüphesiz kasidenin kafiyesi daraldı ve kaside üslup açısından zayıf oldu. Bu zayıflık 'ayn sözcüğüne bağlı kalmamdan dolayıdır."³⁰

Fakat 'acûz sözcüğünün anlamlarını bir araya getirmiş olması ve bu anlamları dikkat çeken şiir üslubuyla sunmuş olmasından dolayı kasidenin bu açıdan değerli olduğu ifade edilebilir.

Kaside içerdiği beyitlerle birçok farklı bilim alanına değinmektedir. Örneğin altı, yedi, on üç ve on yedinci beyitler sağlık ve tıp alanı ile ilgili beyitleridir. İki ve yirmi ikinci beyitler savaş ve avcılıkla alakalıdır. Dokuzuncu beyit medhiye teması içerirken on birinci beyit ticaret, yirmi beşinci beyit züht temasına sahiptir. Diğer beyitlerde tavsiye, öğüt ve beşerî ilişkilere yer veren şair kasidesini dua beyti ile sonlandırmıştır.

Sonuç

Bilindiği üzere Arap dili terkipsel yapısı itibariyle birçok özellik barındırmaktadır. Bu terkipleri oluşturan sözcükler açısından da Arap dili kendine has önemli özelliklere sahiptir. Bu özelliklerden biri de bazı sözcüklerin sahip olduğu çok anlamlılıktır. Arap dilinde el-müştereku'l-lafzi özelliğinin varlığı hakkında dilbilimciler arasında tartışma olsa da dilcilerin büyük bir çoğunluğu bu tür sözcüklerin Arap dilinde var olduğunu savunmuş ve iddialarını ikna edici delillerle ortaya koymuşlardır.

Çok anlamlılık özelliğine sahip sözcükler tarih boyunca belâgatçıların ve şairlerin dikkatini çekmiştir. Belâgat ehli daha çok bedî' sanatlarından biri olan cinâs konusunda çok anlamlı sözcüklere başvurmuşlardır. Şairler ise kanaatimce şiirsel yetkinliklerini ön plana çıkarmak, bu konuda kaside yazmış şairlere nazire yapmak ve lügat ilmine dair bilgilerini kanıtlamak için çok anlamlı bir sözcük kullanarak kasideler yazmaya çalışmışlardır. Arap edebiyatında çok anlamlı sözcükler ile inşa edilmiş mukatta'a formunda şiirler çokça bulunmaktadır. Bununla beraber bazı sözcüklerle kaside formunda şiirler yazılmıştır. el-'Acûz, el-'ayn, el-hilâl kelimeleri, sahip oldukları fazla anlam-

³⁰ el-Medenî, *Envârü'r-rabî' fi envâ'i'l-bedî'*, 1/167.

lardan dolayı kasidelerde kullanılan müşterek lafızlardandır. el-Acûz sözcüğü kullanılarak iki kaside yazılmıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde müşterek sözcüklerle inşa edilen şiirler belli bir temaya bağlı bilindik kasidelerin aksine tekellûf barındırmaktadır.

Fakih olmakla bilinen fakat aynı zamanda iyi bir şair olan İbn Münâsîf'ın kaleme aldığı acûz kasidesi her ne kadar belli bir tema etrafında şekillenmemişse de 'acûz sözcüğünün anlamlarını bir araya getirmesi ve bu farklı anlamlardan dolayı zorunlu olarak birçok bilimle ilgili beyitler içermesi bakımından değerlidir. Son olarak müşterek sözcüklerle telif edilen kaside ve mukatta'aların tema ve belâgat sanatları açısından detaylı incelenmesinin alana katkı sağlayacağı kanaatindeyim.

Kaynakça

- Arpa, Abdulmuttalip. Arap Dilinde Bir Çokanlamlılık Türü: Ezdâd -Doğuşu, Gelişimi ve Kur'ân'daki Tezâhürleri-. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/1-2, (Haziran 2010): 29-54.
- Aydın, Şükrü. *Kur'an'ı Anlamak Türkçe Çeviriler bağlamında* Ankara: Bilay Yayınları, 2022.
- Ceran, İsmail. İbnü'l-Münâsîf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/ 153-154. İstanbul: TDV Yayınları 2000.
- ed-Desûkî, Muhammed b. 'Arafe. *Hâşiyetu'd-Desûkî 'alâ Muhtasari'l-me'ânî*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, ts.
- ed-Dımaşkî, Ahmed b. Mustafa. *Mu'cemu esmâ'i'l-eşyâ'*. Kahire: Dârü'l-fadîle, ts.
- el-Ensârî, Zekeriyâ b. Muhammed. *el-Hudûdu'l-enîka*. thk. Mâzin el-Mubârek. Beyrut: Dârü'l-fikrî'l-mu'âsır, 1411 h.
- el-Hanefî, Zeynüddîn b. İbrahim Ebî'n-Necm. *Fethu'l-Gaffâr bi şerhi'l-Menâr*. Beyrut: Dârü'l-kutubî'l-ilmîyye, 2001.
- Ebu'l-Hasen Ali b. el-Hasen, *el-Münecced fi'l-luğa*, thk. Ahmed Muhtâr 'Umer-Dâhî Abdalbâkî, Kahire: 'Alemlü'l-kutub, 1988.

- İbn Münâsîf, Muhammed b. İsâ, *Kitâbü'l-incâd fî ebvâbi'l-cihâd*. thk. Kâsım Azîz el-Vazzânî, Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003.
- el-İfrîkî, Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr. *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut: Dârü Sâdır, ts.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimu'l-muellifîn et-Tunisiyyîn*. Beyrut: Dârü'l-'Arabî el-İslâmî, 1994.
- el-Medenî, Alî Sadrüddin b. Ma'sûm. *Envârü'r-rabî' fî envâ'i'l-bedî'*. thk. Şakir Hâdî Şûkr. b.y.: Matba'atu'n-Nu'mân, 1986.
- el-Münâvî, Muhammed Abdür-raûf. *et-Tevkîf 'alâ muhimmâti't-te'ârif*. thk. Muhammed Rıdvân ed-Dâye. Beyrut: Dârü'l-fikrî'l-mu'âsir, 1410 h.
- el-Mursî, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail. *el-Muhkem ve'l-mühîtu'l-a'zam*. thk. Abdulhamid Hindâvî. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 2000.
- Mustafa, İbrahim-vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. thk. Komisyon. b.y.: Dârü'd-da've, ts.
- es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân. *el-Müzhir fî 'ulûmi'l-luga ve envâ'ihâ*. thk. Fuad Ali Mansûr. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 1998.
- eş-Şâşî, Nizâmüddîn Ahmed b. Muhammed. *Usûlu's-Şâşî*. thk. Abdullah Muhammed el-Halîlî. Beyrut: Dârü'l-kutubi'l-ilmîyye, 2003.
- Vâfî, Ali Abdolvâhid. *Fikhü'l-luga*. Kahire: Nahdatu Mısır, 2004.
- Tebîdî, Bâbiker el-Hıdır Ya'kûb, "el-Müştereku'l-lafzî 'inde'l-usûliyyîn ve eseruhu fî ihtilâfi'l-fukahâ." İskenderiyye: *Kulliyetu'd-dirâsâti'l-İslâmîyye ve'l-'Arabîyye li'l-benât*, 6/35), 465-502.
- Ya'kûb, İmîl Bedî', *Fikhü'l-lugati'l-Arabîyye ve hasâisuhâ*. Beyrut. Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 1982.
- ez-Zebîdî, Muhammed b. Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk, Komisyon, b.y.: Dârü'l-hidâye, ts.